PAÁL LÁSZLÓ MŰVÉSZETE.

MÁRCIUS negyedikén lesz ötven éve annak, hogy Paál László Páris mellett, a charentoni elmegyógyintézetben, harmincháromméves korában meghalt. Ekkor nálunk még alig volt valaki is tudatában annak, hogy a magyarság egyik legnagyobb festőjét vesztette el benne, aki az európai színvonal mértékéhez állítva is a legjelentékenyebb képzőművészek közé tartozik. Halála után húsz évnek kellett elmulnia, hogy felfedezzék, megértsék és művészi jelentőségében arra a pontra helyezzék, melyet mint jóbarát már életében elfoglalt: Munkácsy Mihály mellé.

Hagyatékát, hatvanöt darab képet, 1880-ban árverezték el Párisban, amidőn a magyar állam csupán két művét vásároltatta meg, hiszen Munkácsy Mihályon kívül nem volt akkor magyar ember, aki kellőképen megbecsülte volna Paál tájképeit. Paál halálát követő években mindjobban feledésbe merült, élelmes párisi műkereskedők néha Diaz, vagy Th. Rousseau képei gyanánt árulták műveit. A kilencvenes években azonban már gyakrabban esett szó róla; Lázár Béla agitativ működése mindinkább ráirányította a figyelmet. Ugyanez 1902-ben összehozta Paál műveiből az első magyarországi gyüjteményes kiállítást a Nemzeti Szalónban, ahol tűz ütött ki, mely néhány képet elhamvasztott. A művészek és kritikusok lelkesedése ezután mind szélesebb körökben terjesztette nagy tájképfestőnk jelentőségét, melyet ugyancsak Lázár Béla 1903-ban terjedelmes monografiában magyarázott. Az új században az állam és gyüjtőink már egymással vetekedve vásárolták Paál festményeit. Ezt nem csekély mértékben elősegítette az, hogy a külföldi gyüjtők ízlése a francia és német piacokon teljes erővel az impresszionisták elé fordult, Munkácsy és Paál képei viszont olcsóbbodtak.

Szépművészeti Múzeumunkban egész terem hirdeti Paál László dicsőségét. Csupa tájkép, melyekhez erdőrészletek, facsoportok szolgáltattak témát. Nem idehaza készült alkotások, legtöbbnyire a Párishoz közeli, remek erdőségekben keletkeztek, hiszen Paál önálló művészi pályafutása teljesen francia földön játszódott le, de jóllehet nem magyar festőktől tanult, festményei mégis magyar lelket árasztanak.

Paál 1864 óta Bécsben a képzőművészeti akadémiára járt. Eredetileg jogot kellett volna hallgatnia és atyjával némi ellentétei is voltak pályaválasztása miatt, de ezek gyorsan elsimultak, hiszen kezdettől fogva csak mindenfelől megnyilvánuló elismerésről és sikerekről számolhatott be. Az 1868—1869. évben magyar állami ösztöndíjat élvezett, 1870-ben Hollandiában járt, ahol alaposan megismerkedett a régi holland tájképfestészettel, mely nagy hatással volt formavilágának kialakulására. A következő évben Düsseldorfban, Munkácsy Mihály mellett dolgozott, akivel már hatodik gimnázista korában Aradon találkozott. Munkácsyt 1872-ben Párisba követte és végleg ottmaradt. Ez a végleg azonban — sajnos — csak néhány évet jelentett. Az 1873. évi bécsi világkiállításon «Erdei útja»-val díjat nyert, majd Munkácsy Mihállyal együtt Bar-

bizonba költözött, ahol a nagy mesterek közül már csak Millet élt, de tradicióik még elevenek voltak. Paál első jelentős párisi sikerét 1876-ban aratta a szalónban «Békás mocsár» című képével. Már a következő évben súlyosan megbetegedett, elvesztette öntudatát, de még két évig halódott. Ha tehát leszámítjuk a tanulással töltött éveket, önálló művészi pályafutása tíz évre sem terjedt.

Paál a barbizoni festészet levegőjében érett kész művésszé. Rajongó természetszeretetének, mely már kora ifjúságában megnyilatkozott, itt oldódott meg teljesen nyelve. Az erdőt gyermekkora óta járta. A hunyadmegyei Zámon született, ahol atyja, a székely eredetű Paál József postakezelő volt. Ez a forradalom után postamester lett Odvoson, melyet gyönyörű, vadregényes erdőség vett körül. Az első nagy természeti benyomásokat Paál itt szerezte, későbbi mondanivalói egyrésze régtől fogva szunnyadozott lelkében.

És akármennyit vett is át Paál művészete a francia paysage intim formavilágából, legbensejében mégis csupa magyar melódiákból áll, melyeknek mélyről zengő hangja borús magyar népdalok pár szóval kirajzolt természeti hátterét és régi, nagyon régi magyar nóták dallamát juttatja eszünkbe. Mintha messziről panaszosan búgó tárogató hangja fakadna a sötétlő erdő mélyén, mintha magyar tölgyesek méla zúgása simogatna. A sűrűből ki-kifehérlik egy-egy fatörzs, az égen királyi felhők tornyosulnak, szél borzolja a fák dús koronáját. Megjő az est, a leáldozó nap vérét ontja az ég aljára, az erdő elnyugszik, mély csönd terül el mindenfelé. Elmerengve, egyedül járunk, elszoruló szívvel, megborzongva élvezzük az egyedüllétet ; feltámad a mult és erőt vesz rajtunk a bánat. A szürkület fakó derengéséből egy-egy pázsitfolt rikító zöldje harsog elő, mintha távolról sejtelmes nesz hallatszanék. Ami a nap fényében mindennapi és megszokott volt, egyszerre megváltozik, ünnepélyessé, magasztossá lesz. A fák sudarának ájtatos égbeszökkenése és a földre lemondással visszaboruló, sötét lombok komor színei egy halkan játszott cselló legmélyebb húrjának sötét hangján az erdő lelkét muzsikálják.

És ez a lélek Paál képein az egész természet, az egész világ végtelenségének szavait suttogja, amelybe mindent feledve mohón merülünk el, hogy eggyé váljunk véle. Az a nagy magányosság, mely többé-kevésbbé minden emberi lelket körülvesz, megkönnyebbülten oldódik fel benne. Feledve az öröm, a bánat, feledve a vágy és a csalódás, messzire tünt el a kicsinyes emberi élet. Közvetlenül magához ölel az a folytonosan hullámzó hatalmas természet, amely nemzedéket nemzedékre halmoz, erdőt erdőre sarjaszt, felhőt felhő után kerget, életre halált hoz, de a halálból ismét új életet támaszt. Ebben az örök váltakozásban több a magasztos elborulás, gyakoribb a viharra készülődés, mint a napfény derűje. Paált nem ujjongó himnuszokra, nem kacagó dalokra ihleti az élet, hanem zsoltárok komoly orgonazúgását fakasztja belőle. Erdeje nem vasárnapi kirándulóhely, mely egy délután tarka örömeit kínálja ; az erdőt nem a városától megundorodott és oda mégis hamar visszavágyó mai ember kiváncsi és kicsinyes vágyakozásával nézi. Neki, aki Páris rengeteg kővilágába mérhetetlen erdőségek vidékéről jött, az erdő éltető eleme volt : rajongva szeretett hazája. De Paál egyáltalában nem prédikátor, sokkal büszkébb, sokkal arisztokratikusabb jelenség, semhogy erőltetett hangsúlyokkal hirdesse mondanivalóját. Azt, amit túláradó lelkéből közölnie kell, tartózkodva és büszkén mondja el és mindig közvetlenül, mert álarcot sohasem öltött magára, a heroikus tájképfestés hagyományos külsőségeit kerülte, épen így a romantikus festészet aprócska hangulatjátékait is, mert az a magasztosság, amellyel a természet megnyilatkozott neki, minden efféle modorosságnak magasan fölébe emelte. Mélységes megilletődéssel

tárta fel a természeti élet végtelen őserejét. Nem játszott kulisszákat az erdő fáinak ügyeskedő csoportosításával, habár természetesen, mint minden alkotóművész, ő is komponált, tehát kiválasztott és kiemelt, hogy egy hangsúly körül csoportosítsa témáját. De ezt nyilvánvalóan nem fejtörő és kínos latolgatás után tette, hanem szinte tudatlanul, csupán érzékei világfelfedező finomságára támaszkodva és témái gyakori ismétlésében sem ismételgette önmagát, mert mindig közelebb és közelebb jutott a természet titkaihoz. Mintha teljesen kikapcsolódnék bámulatosan friss látomásaiból, mintha minden közvetítés nélkül magát a természet szavát szólaltatná meg. Művészete ezért közeli és mégis megközelíthetetlen, szinte démoni. Akár az est szürke borulatát festi, akár napsütötte erdőszélek fülledt tarkaságát, akár a tavasszal alig kizsendült lomb halványzöld reszketését, mindig hatalmas erőt áraszt. Képeiről a folyton megújhodó örök élet zenéje zúg, melynek szárnyalása magával ragad és megérezteti, hogy bár a természetnek csak kis paránya vagyunk, egyek vagyunk vele. Igy sohasem ébreszt regényes vágyódást a világban fel nem lelhető, elérhetetlen dolgokra, hanem mélyen belénk oltja a mindenki számára látható, kézzelfogható természet káprázatos nagyságának csodálatát.

Mindez csak úgy volt lehetséges, hogy teljesen egybeforrott azzal a fenséges erdei világgal, mely ifjúságában körülvette s amelynek másába Párisból gyakran kimenekült. Egy volt vele, mint környezetével a magyar pásztorember, aki éles szemével mindent meglát és apróra ismer a pusztán ; vagy a pákász a lápon, akiknek százezernyi változatosságot mutat az, ami másnak talán csak egysíkú hangulat. A jelenségeknek gazdag sokaságát és elképzelhetetlenül finom árnyalataikat tudta felfogni, megláttatni, még pedig összhangzó egységben, mert lelkének ezernyi árnyalatra kiterjedő érzékeléseiből mindig egységes képet bontott ki. Ama ritka művészek közé tartozott, akikben az idegélet legfinomabb rezdüléseiből is erőteljesen összefoglaló lendület alakul ki ; aki, még ha közelről indul is el, mindig nagyon messzire ér ; aki sohasem volt csupán elvétve jelentkező, csak pillanatnyilag igaz, vagy a betegesen különleges állapotokban felmerülő meglátások embere.

Nem volt mosolygós, nem volt olyan derült lélek, mint másik nagy tájképfestőnk, Szinyei-Merse Pál. A természet Paál lelkében jóval komorabb, megrázóbb életet élt. A tavasz fiatalságának mosolyát el hagyta suhanni, a természet születésének és ifjúságának azt a verőfényét, mely Szinyei művészetét örökös derűvel aranyozza, alig ismerte. Nála a tájék csak ritkán tavaszi, rendszerint az élet delelőjén álló és legfeljebb csak kissé határos az elmulással. S ha tekintete néhanapján az őszbe tévedt, még akkor sem szomorú haldoklásról beszélt, hanem csupán az élet hatalmas színe változásáról. Tájképei a férfikor delének feszült hangulataival telvék. Borongó erejük óriási fák, gomolygó felhők, komor erdőmélyek sötét hallgatásába, vagy haragjába rejtezik. De lelke nem az ellágyulás hangulataiban oldódik fel, nem sír fel zokogó panaszkodásban, mindig drámai, mert a visszafojtott, önönmagával vívódó, de mégis mindent átfogó és kirobbanással fenyegető férfias erő feszült hatalmát hirdeti.

S ha ez az életerő néha forró lázig fokozódott benne, a vihar kitörése előtt megállott és álmélkodva nézett körül. Egynémely képe katasztrófák közelségét sejteti ugyan, de ezek viharából sem támad pusztulás, hanem ismét csak új, még hatalmasabb, még nagyszerűbb élet. Ez a belső tűz ott izzik Paál Lászlónak majdnem minden alkotásában. Temperamentuma így sokban hasonlít Munkácsy Mihályéhoz, akinek különben is sok tekintetben rokona. Kettőjükben és majdnem ugyanabban az időben szinte minden átmenet nélkül, egészen

váratlanul, majdnem a legmagasabb európai színvonalig lendült fel a magyar festészet és mindketten tüneményes gyorsasággal érik el ezt a színvonalat. Mindketten lobogó tűzzel felgyúló mohó realisták és mindketten fanatikusai hivatásuknak. Egyéniségük kiteljesedését is mindketten odakint érték el. Paál a barbizoni művészet hatása nélkül sohasem lehetett volna azzá, amivé lennie sikerült. Jelentőségét ez legkevésbbé sem szállítja alább, mert képzőművésznél közömbös, hogy a tehetsége kincseit feltáró kulcsot hol és kitől nyeri, különösen ha ezt odahaza nem találhatta volna meg. Mert hiszen az a tájképfestés amely Paál László előtt volt, vagy vele egyidőben jelentkezett nálunk, s melytől neki itthon tanulnia kellett volna, hagyományos sablonszerűségével legfeljebb csak meddőségre kárhoztató gátlása lehetett volna mélyremarkoló közvetlenségének. Mert ugyan mire is taníthatták volna a klasszicizáló festőiskolák utasításai szerint festegetők, mire oktathatták volna Paált, akinek a tájképfestés ama nagyszerű fejlődéséhez kellett csatlakoznia, mely a hollandusokból kiindulva Anglián át a nagy francia tájképfestőkhöz vezetett. Ennek az iskolának annyira nem méltatlan tanítványa volt, hogy némelyik képét a legnagyobb barbizoni franciák alkotásának tartották. S ha ma az idők jókora távlatából összehasonlításokat kockáztatunk meg, Diaznál mélyebbnek, erősebbnek látszik, és nagyon közel jár Rousseauhoz, akinél néha démonibb. Úgy hogy bár utánuk, sőt ő általuk jött, nemcsak kapni tudott, hanem hozzáadni, gazdagítani is.

A mi festészetünk szemszögéből nézve : Munkácsy, Szinyei-Merse és Paál voltak legnagyobb tájképfestőink. De Munkácsy Mihály művészi életcéljának elsősorban is nem tájképek festését tartotta, a legnagyobb művészi erőt nem is ezen a téren fejtette ki, bár van egynéhány tájképe, amely vetekszik Paál festményeivel. Szinyei-Merse Pál nagyszerű festményei azok, amelyek leginkább kétessé teszik Paál László elsőségét, már csak azért is, mert európai viszonylatokban úttörők voltak, míg Paál művészete csupán erőteljes folytatás. De ha minden fejlődéstörténeti vonatkozástól mentesen, csak alkotóerejüket latolgatjuk, nagyon nehézzé lesz a választás közöttük, úgyszólván csak a temperamentum kérdésévé. Szinyei-Merse Pálhoz viszonyítva Paál László olyan, mint a nyár hevében égő táj borulása a tavasz kacagó derűjével szemben. Mindketten annyira mások és nagyságukban mégis egyformák, az egyik az ifjúság, a másik a férfikor magasztosságának költője.

Farkas Zoltán.

BUJDOSÓK TÜZÉNÉL.

Két kuruc vitézek Majtény alatt zordul
el-kifordulának lépett gléda-sorb l.
Mentek-mendegéltek lépésben, ügetve,
tűzhöz huzódának, ha leszállt az estve.
Rongyos már a mundér, a palotás mundér,
hát az eledelek, cékla meg kolompér.
Nagyokat hallgatnak, a tűzbe merednek,
sokára az egyik meglöri a csendet:

«Bételt hát megin' a szörnyű magyar mérték,
szép egy országunkat csunyául meglépték.
Aluszik, kend, Bálint?
ráesik, ke', még a tűzre, akkorákat bólint.»